

עמיחי כנרתי

לע"נ סבי ר' אברהם יצחק ב"ר יעקב אריה ז"ל
במלאת 10 שנים לפטירתו

מצות הבדלה

בכניסת שבת עלינו לקיים מצות-קידוש¹, ובצאתה מצות הבדלה. יש לדון בשתי מצוות אלה, האם ענינם זהה ובעצם הננו מצווים לעשות קידוש פעמיים, או שקידוש והבדלה הנם מצוות נפרדות במהותם וגדריהם. כתב הרמב"ם (שבת כט, א): "מ"ע מהתורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש. וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה". והעיר על דבריו המ"מ: "לפינן ליה מדכתיב ולהבדיל כמ"ש פרק ידיעות הטומאה", וכוונתו לגמ' בשבועות (יח): "אמר רחב"א אמר ר"י כל המבדיל על היין במוצ"ש הווין לו בנים זכרים, דכתיב (ויקרא, י) ולהבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור וכו'".

מבואר בדברי המ"מ, שלמרות שפשט הפרשה שם אינו מדבר כלל בענין שבת, ולכא' הוה אסמכתא בעלמא, מ"מ יש שלמדו שהיה מקור גמור מדאוריתא להבדלה בשבת. לעומת זאת, הרמב"ם למד את מצוות הבדלה מהפסוק בפרשת יתרו "זכור את יום השבת לקדשו" - זכרהו בכניסתו וביציאתו. למדו האחרונים שהרמב"ם והמ"מ נחלקו מחלוקת עקרונית בהבנת ענינה של מצוות הבדלה:

הרמב"ם סובר שגם מצות הבדלה ענינה בקידוש, מצד מצות שבת לומר בה דברי שבת וקידוש, ולפ"ז צריך להבין את המילים "להבדיל בין הקודש ובין החול - בין יום השביעי לששת ימי המעשה הנאמרות בהבדלה - שענינם רק להדגיש יותר את קדושת השבת.

וכן נראה לדייק מלשון הרמב"ם בספר המצוות (עשה - קנה): "שציונו לקדש את השבת ולאמר דברים בכניסתו ויציאתו נזכיר בם יצ"מ וקידוש היום ומעלתו והבדלו משאר הימים הקודמים ממנו והבאים אחריו וכו' וביאור אמרו זכרהו על היין בכניסתו וביציאתו כלומר הבדלה שהיא ג"כ חלק מזכירת שבת ומתקנת מצוותיה".

חוץ מהמפורש בדבריו שהבדלה היא מדיני השבת ומיועדת לזכירתה, אפשר לדייק בלשונו: "והבדלו משאר הימים הקודמים ממנו והבאים אחריו" - שצריך בירור:

(א) מה ענינה של תוספת מיותרת זו?

(ב) לכא' הבדלה מבדילה את השבת רק מהימים שאחריה!

1. ביטוי יותר נכון מאשר להגדיר שאנו מצווים לקדש את השבת, שהרי קי"ל ששבת קביעא וקימא, וישנה רק מצווה בשבת לומר דברי שבת וכבוד לה. ודלא כדברי הגרי"ד סלוביצי'ק זצ"ל בספרו "שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל" ח"ב במאמר "בענין קידוש כמקדש השבת". והגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו "מועדים - וזמנים" ח"ג עמ' קב, שיש בקידוש גם יצירת חלות מסוימת כעין קידוש ב"ד את ר"ה, ואכ"מ. ומ"מ נראה שגם מעצם מצוות הבדלה שנלמדת "זכירה". לרמב"ם, ובה לא שייך ענין זה של חלות, מסתבר יותר שגם בקידוש, שנלמד מאותו פסוק אין ענין כזה.

לכן נראה לומר² שכוונת הרמב"ם להסביר, שקידוש מבדיל בין שבת לימים הקודמים לה - וזה לכא' לא יתכן שהרי לא מוזכר בברכת הקידוש כלל היחס בינה לבין ימות החול³, - וע"כ לומר שעצם הזכרת קדושת השבת מבדילה ממילא בינה לימות החול לפי הרמב"ם - ואפשר לשיטתו לומר גם להיפך: ההבדלה במוצ"ש נובעת מהצורך לזכור את קדושת השבת, והיא כ"קידוש - שני".

אבל המ"מ ע"פ הגמ' בשבועות סובר, שמצות הבדלה נובעת מהצורך להבדיל בין הקודש ובין החול **פענין עצמי** ולא מצד זכירת השבת, וחיובה חל בסוף השבת ותחילת ימי החול בשוה.

נפק"מ

ישנם מספר נפק"מ להלכה הנובעות מהמחלוקת בגדר ההבדלה:

א) מבואר בברכות (כז:) ונפסק ברמב"ם (כט, יא) שאפשר לעשות הבדלה כבר מפלג המנחה בשבת

וכתב שם המאירי⁴: **"תמהו רבים, היאך נעשה קודש שבידינו חול וכו' ומ"מ יש לסמוך שאף ההבדלה קידוש הוא לשבת"**...⁵ עכ"ל. דהינו, הלומד את ההבדלה מצד "זכרהו ביציאתו" א"ש למה אפשר לעשותה גם "קודם לשעה זו מעט" (לשון הרמב"ם).⁶ אבל אם יסודה מצד הבדלה בין הקודש לחול, איך יתכן לעשות זאת בתוך שבת?⁷

ב) המנח"ח (מצווה לא) תמה, למה איננו מזכירים את יציאת - מצרים בהבדלה כמו שצריך להזכירה בקידוש, וכתב שלפי המ"מ שמקור הקידוש וההבדלה אינם זהים א"ש.

ג) המ"מ (שם) כתב שנשים חיבות בהבדלה, למרות שהיא מ"ע שהזמן גרמא שבד"כ נשים פטורות, מפני שהבדלה נלמדת מזכור שהוקש לשמור, דהינו סיבת חיוב הנשים בקידוש.

ובשמירת שבת כהלכתה (ח"ב, נח, יד) כתב שהסוברים שחיוב ההבדלה מצד "להבדיל" אין מקור לחיובם ובאמת פטורות.

ד) ב"עמק-ברכה" (עניני, קידוש) כתב, שללומדים הבדלה מ"זכור", צ"ע המבואר בפסחים (ק"ד) שמיו"ט לשבת אין הבדלה, שהרי זכירת יו"ט עצמה מחיבת את ההבדלה.

2. אמנם אין דיוק זה מוכרח בלשונו, ומ"מ נ"ל שכך למד פשט בשהמ"צ גם מח"ס שש"כ - ע"ש בח"ב, פרק נח, סעיף ה' איך ציטט את דברי הרמב"ם וראיתי ב"פיקודי ישרים" ופינטוך תשנ"ב, עמ' רכה) שלמד אחרת בשהמ"צ, שההבדלה מבדילה בין השבת לכל השבוע (וגם זה צ"ע בלשונו, והנ"ל כתבתי).
3. ב"ויכולו" מוזכר, אבל כידוע אינו חלק מברכת הקידוש, אלא תוספת שהונהג לצרפה לקידוש, ואכ"מ.
4. וע"ש ברשב"א דעת "מקצת מהגאונים ז"ל", שאין אומר קידוש והבדלה עד הערב, וצ"ל שס"ל שהבדלה חיבת להיות בזמן חול מצד "להבדיל".
5. וכן דיק בזה מרן הגרצ"ה זצ"ל, בהערותיו ל"מצות-ראיה" (עמ' רה) שכתב בביאור ענין זה של הבדלה בתוך השבת: "ומזכירים אותה קודם ליציאתה".
6. וע"ע מה שביאר בזה מרן הרב זצ"ל (ואורח - משפט, עמ' ח) מצד "עובר לעשיתן" וזה א"ש גם אם הענין הוא הבדלה בין הקודש לחול. ולכא' לפי מש"כ (שם, עמ' קמג) שהבדלה גם לרמב"ם בד"כ היא מדרבנן (ע"ש חידושו), יותר מובנת אפשרות ההבדלה בשבת, וכמש"כ "במשנת-יעבץ" (ומועדים, עמ' נגז) וצ"ע.
7. וע' היטב במש"כ הנ"כ על השו"ע סימן רצ"ג ש **"דבר תמוה הוא לרבים"** לעשות הבדלה מבעו"י, למרות שלא הוזכר שתמוה לרבים הקידוש מבעו"י.

אבל אם נלמד מ"להבדיל" א"ש בסברא שכשנכנסים לקדושה חמורה יותר א"צ להבדיל.

תתכן נפק"מ נוספת:

מין הרב זצ"ל כתב להסתפק (ב"אורח-משפט" סימן ס"ב) בדין קטן שהגדיל במוצ"ש, האם חייב בהבדלה מה"ת ויכול להוציא אחרים יד"ח, ע"ש⁸.

ולכא' גם ספק זה תלוי בהבנת ענין ההבדלה:

אם נלמד מ"זכור" והבדלה היא מדיני השבת, מובן שהקטן בשבת אין חיובו בהבדלה במוצ"ש אלא מדרבנן.

אולם, אם נלמד מ"להבדיל" והבדלה היא חיוב שנוצר במוצ"ש - נראה שקטן זה חייב מה"ת בהבדלה.

קידושא ואבדלתא חדא מילתא

מבואר בפסחים (קב:) שהואיל ו"קידושא והבדלתא חדא מילתא היא" אפשר לעשות ביו"ט שחל להיות אחר השבת על כוס אחד את הבדלת - השבת וקידוש - יו"ט, ואין בזה בעיה של "אין עושים מצוות חבילות חבילות".

ופירש שם רש"י⁹: דתרווייהו משום קדושת יו"ט נינהו, ובהבדלה עצמה הוא מזכיר קדושת - יו"ט דהמבדיל בין קודש לקודש מברך.

משמע מפירושו שלמד בגדר הבדלה שמטרתה הבדלה בין הקודש ובין החול, ולכן ע"י הבדלת - השבת מתבצע גם קידוש - היו"ט¹⁰.

אולם נראה שיש "קידושא והבדלתא חדא מילתא היא" גם הבנה פשוטה - שהינם דבר אחד מצד מטרתם לזכירת ושבח היום.

וכך משמע שלמד המנח"ח (מצוה לא, עמ' 82) שדן במציאות של אדם שלא עשה קידוש בליל שבת, שצריך להשלים עד צאת - שבת, והגיע כבר פלג - המנחה שבו לדעת הרמב"ם אפשר לעשות כבר הבדלה, ומסתפק המנח"ח האם אפשר לקיים באותו מעשה את שתי המצוות¹¹ (דהינן שיאמר דברי שבת וכבוד לשבת פעם אחת, ובוה יצא ד"ח קידוש והבדלה) - ובוה מצדד אמנם שאינו יכול, אבל עכ"פ נראה ברעתו שעל כוס אחד יכול לעשות את שניהם, שכן ענינם זהה מצד זכירת השבת כדעת הרמב"ם.

הנפק"מ הבולטת מהדיון בגדר הבדלה לגבי "קידושא והבדלתא חדא מילתא" - מתבארת במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (שבת, כט, יב) האם אפשר לעשות במוצ"ש הבדלה וברכת - הכוס של ברהמ"ז על כוס אחד¹², ותלה המ"מ¹³ את מחלוקתם בשאלה האם הבדלה "בשביל הזמן ההווה והעתיד שהוא חול" ואז אינה דומה

8. ע' בשש"כ, פרק נת, הערה עט שציין מקורות לזה, וכן ב"משמרת - חיים" ושינברג ח"א עמ' 50.

9. וכ"כ ברש"י על הרי"ף. וע"ש ברשב"ם שפתח את הרי"ף "יו"ט" הראשונים ברש"י כ"ימים טובים" ואולי כלול בזה גם השבת, ולפ"ז רש"י ילמד פשוט בהבדלה שמטרתה לזכירת - השבת, כרמב"ם. (וצ"ע).

10. גם בר"ץ (שם) משמע כרש"י - שכתב "דתרווייהו עיולי יומא נינהו" ונדלא כאחד ממחברי זמנינו שג"ל שלא דקדק בלשון הר"ץ והבין "עלויי - יומא" וכמובן שלפ"ז הפרשנות שונה לתלוטין.

11. ברור שאם כבר הבדיל בפלג - המנחה אינו יכול לעשות קידוש, דהוה כתרתי דסתי וע' במנחת שלמה, עמ' י, שכ"כ מרן הגרש"ז אויערבך שליט"א מסברת עצמו. אלא שע' בשש"כ, ח"ב, פרק מז, הערה ל"א, שחביא בשם אותו גאון שליט"א לחסתפק בזה, ותלה זאת בהבנת ההבדלה.

12. לגבי קידוש וברהמ"ז מפורש שם בפסחים שא"א לעשותם על כוס אחד, מפני ש"תיתי מילי נינהו".

13. וכ"כ במאירי בפסחים בשם "יש מפרשים".

לברהמ"ז שבאה על המזון שאכל כבר בעבר, או הבדלה "בשביל הזמן שעבר שהיה שבת" ואז דומה להבדלה.

ביאור דין תשלומי - הבדלה

אדם שלא הבדיל במוצ"ש - כתבו בפוסקים (ע"פ פסחים, קו.) שיכול להבדיל עד יום שלישי.

בפשטות דין זה הוא בגדר **תשלומין**¹⁴, דהינו שעקרונית זמנה של מצות - הבדלה הוא רק במעבר בין השבת לחול (מוצ"ש), וחז"ל נתנו אפשרות לשוגג להשלים זאת בהמשך ימי החול. צ"ע בסברא מה היסוד לתקנ"ח זאת, שהרי לגבי קידוש מבואר ברמב"ם שיכול לעשותו רק "קודם לשעה זו מעט". סמוך לשבת מפני שדינו מצד זכירת - השבת, וא"כ מ"ש **הבדלה** שחז"ל האריכו את זמן האפשרות לקיומה? צ"ל שלרמב"ם הסובר שיסוד ההבדלה מדין "זכור" כקידוש, אכן אין סברא לדין זה והוא תשלומין בעלמא.

אולם לסוברים שיסוד הבדלה מצד להבדיל בין הקודש ובין החול, נראה פשוט לומר שההבדלה במוצ"ש אינה באה ע"מ להבדיל בין השבת לזמן החול הבא בסמוך לה בדוקא, אלא באה לקבוע יחס בין השבת לכל ימות החול הבאים אחרית. ולפ"ז באמת ניחא בסברא האפשרות שנתנו חז"ל לאדם הנמצא במשך השבוע לקבוע יחס בין זמנו העכשווי לבין השבת שעברה.

יתכן שתהיה נפק"מ בשאלה האם תשלומי - הבדלה מסברא, שכן כתבו בתוס'¹⁵ (חגיגה ט. ד"ה תשלומין), לגבי המחלוקת בגמ' האם תשלומי חגיגה כל הרגל הינם "תשלומין דראשון" או "תשלומין זה לזה". ונפק"מ לחיגר ביום א' ונתפשט ביום ב', האם חייב בחגיגה, שלגבי תשלומי **שבועות** לכו"ע הוה בגדר תשלומין דראשון שהרי אין סברא להקרבת קרבנות החג ששה ימים אחריו בתוך ימי החול. מבואר מדבריהם, שכ"מ שהתשלומין אינם מובנים בסברא ע"כ שהוה בגדר תשלומין דראשון, ומי שהיה פטור בזמן החיוב אינו מתחייב אח"כ בתשלומין. ולפ"ז יובנו דברי הטור (יו"ד, שמא), שכתב:¹⁶ "ראיתי לא"א הרא"ש ז"ל שמת לו מת בשבת, ובמוצ"ש לא הבדיל ולא התפלל", וכתב ע"ז הטור שלגבי תפילה ברור שאין דין תשלומין למחרת בבוקר כיון שהיה פטור בלילה,¹⁷ אבל "בענין הבדלה איכא פלוגתא, הר"מ מרוטנבורג כתב שצריך להבדיל דקי"ל מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה, וה"ר יהודה כתב שאין להבדיל ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל".

14. כ"כ הרמב"ן, וכ"ד חשו"ע להלכה ומזה שחילק בין שוגג למזיד, כמש"כ החת"ס, הובא בשש"כ, נה, הערות צא-ב.

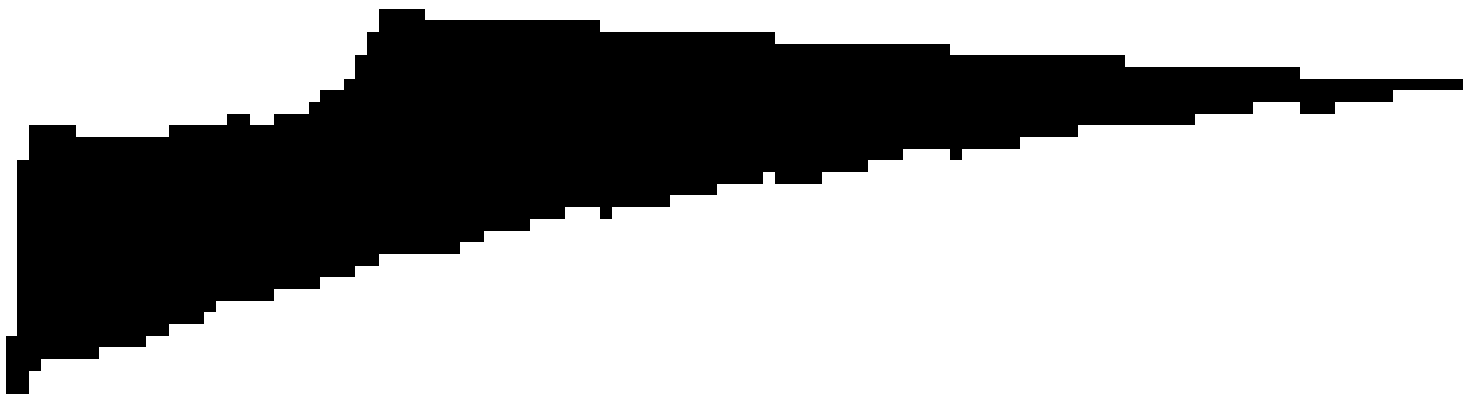
15. וע' בתוס' חגיגה יז. שהזכיר לגבי שבועות "מ"ד תשלומין דראשון", וצ"ע. וכע"ז כתב הטו"א והו"ד ברש"ש בחגיגה שם) לגבי היחס בין תשלומי חגיגת סוכות בשמיני עצרת, שודאי הוה בגדר תשלומין דראשון.

16. אמנם ההשתמשות בגדר תשלומין זל"ז לגבי הבדלה הינו מחודש שכן בראשונים הזכירו רק שתי דעות: תשלומין או חיוב שנמשך כמה ימים, ושמעתי מחכ"א שלא ניחא לו להסביר בהבדלה גדר תשלומין זל"ז, ומ"מ נראה שע"כ להסביר כך עכ"פ לטור, שבסימן רצ"ט פסק "שכח ולא הבדיל" לגבי הבדלה במשך השבוע, ונקטו באחרונים שהמצריך לתשלומין דוקא שכחה ולא במזיד תופש שהוה בגדר **תשלומין**, ובכ"ז הביא את שיטת המהר"ם בסימן שמ"א.

17. שהרי לגבי תפילה אין סברא לתשלומין, וברור שגדרה "תשלומין דראשון".

וביאור מחלוקתם¹⁸, שהמהר"ם סובר שיש סברא לתשלומין, שס"ל בגדר הבדלה מצד להבדיל, ולכן יוגדר כתשלומין זל"ז: ואין פטור במוצ"ש מפקיע את התשלומין, והרא"ש סובר שאין סברא לתשלומין, וע"כ הוה בגדר "תשלומין דראשון", ולכן הפטור במוצ"ש אין לו חובת תשלומין.

¹⁸. ובביאור המחלוקת בין הרא"ש למהר"ם ישנם עוד אפשרויות:
 (א) הפרישה (שם, אות יב) כתב להסביר החילוק שבין תפילה להבדלה, שבתפילה הוה תשלומין, והבדלה בגדר "עד יום ג' נחשב הכל זמנה".
 (ב) במשמרת-חיים (שינברג, בח"א ברכות ה' בסברת מהר"ם, ובח"ב שבת ז' בסברת הרא"ש) הסביר מחלוקתם בשאלה האם ההבדלה היא בין השבת לרגע הראשון של ימות החול, או בין כל ימות החול.

אמונה

